

نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۵، شماره ۶۵، پاییز ۱۳۹۷، صفحات ۱-۲۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۰۴/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۵/۱۹

بررسی رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانوارهای مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب

^۱ فریدون بابایی اقدم

^۲ ابوذر مطیع دوست کومله

^۳ محمدمین عطار

^۴ سمیه روشن رودی

چکیده

این تحقیق سعی بر آن دارد رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را مورد مطالعه قرار دهد و در همین راستا به بررسی رابطه بین متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و متغیر منطقه شهری می‌پردازد. این پژوهش از نوع کاربردی و روش انجام آن به صورت پیمایشی می‌باشد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم بدین گونه بوده است که در ابتدا جداول توافقی جهت سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی و اجزای مختلف آن به تفکیک مناطق مختلف شهری تکاب به کاررفته و سپس برای بررسی رابطه بین متغیرها در راستای پاسخ به سؤال تحقیق از آزمون خی دو و ضرایب همبستگی کرامر، گودمن و کروسکال، لامبدا و در نهایت ضریب

^۱ - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز (نویسنده مسئول)

Email: Fbabei@Tabrizu.ac.ir

^۲ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

^۳ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

^۴ - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

عدم اطمینان استفاده شده است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب رابطه علی و معلولی وجود دارد و به عبارت دیگر می‌توان گفت پایگاه اقتصادی- اجتماعی، جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را موجب شده است. به همین دلیل، ساکنان منطقه ۱ در بخش شرقی و جنوب شرقی شهر و ساکنان منطقه ۲ در بخش غربی شهر کاملاً از یکدیگر به صورت تفکیک شده سکنی گزیده‌اند. از سوی دیگر منطقه ۳ در بخش مرکزی شهر و منطقه ۴ در قسمت‌های شمالی و جنوب غربی شهر نیز شکل دیگری از جدایی‌گزینی فضایی (با شدت تفکیک کمتر) را به وجود آورده‌اند.

واژگان کلیدی: جدایی‌گزینی فضایی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی، منطقه شهری، شهر تکاب

مقدمه

جدایی‌گزینی شهری، موضوعی مهم در حوزه مسائل شهری است و از گذشته تاکنون، بسیاری از محققان این حوزه به این مبحث پرداخته‌اند. جدایی‌گزینی، موجب تمرکز شدید بر فقر و پیدایش طبقات پایین می‌شود (بابایی اقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۷۷). از سوی دیگر یکی از انتقادات اساسی به برنامه‌ریزی سنتی در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی، تأکید بیش‌ازحد آن بر اهداف کالبدی و کارکردی و عدم توجه کافی به اهداف و ارزش‌های اجتماعی و اقتصادی بوده است. از همین رو در سال‌های اخیر علاقه گسترده‌ای جهت مطالعه در زمینه‌های مسائل اجتماعی و اقتصادی و تأثیر آن در پدیده‌های شهری به وجود آمده است (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۵-۹۰). در شهر تکاب تنوع قومی و جدایی‌گزینی از ویژگی‌های بارز این شهر می‌باشد. از آنجا که نادیده گرفتن عوامل فضایی و مکانی در تحلیل پدیده‌های اجتماعی از جامعیت و همه سو نگری تحقیق می‌کاهد (متقی، ۱۳۹۵: ۲۵۱)، این پژوهش به دنبال آن است که تأثیرات پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری بر جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را موردبررسی قرار دهد و در راستای این هدف می‌کوشد به سؤال زیر پاسخ دهد:

- بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب چه رابطه‌ای وجود دارد؟

مبانی نظری

پایگاه اقتصادی- اجتماعی: مفهوم پایگاه اقتصادی- اجتماعی مفهومی است که تعاریف مختلفی از آن شده است. هرچند واژه‌های طبقه و پایگاه در این مفهوم معانی نزدیک به یکدیگر دارند (Lambert & Bihagen, 2014: 484)، اما واژه طبقه بیشتر اشاره به جنبه اقتصادی می‌کند درحالی‌که واژه پایگاه، سایر ابعاد از جمله ابعاد اجتماعی و فرهنگی را نیز در برمی‌گیرد (Chan, et al., 2011: 455). از میان دیدگاه‌های مختلف در جامعه‌شناسی قشربندی اجتماعی، دو دیدگاه مارکسی و وبری بسیار پراهمیت هستند (Chan & Goldthrope, 2007: 515). دیدگاه مارکسی، تنها عامل اقتصادی را عامل تعیین‌کننده موقعیت طبقاتی افراد می‌داند، اما دیدگاه وبری عوامل اجتماعی و فرهنگی را نیز تعیین‌کننده می‌داند (Reeves, 2015: 632). مفاهیم قدرت و نفوذ در بررسی ابعاد پایگاه اقتصادی- اجتماعی، ریشه در جایگاه و منزلت اجتماعی افراد دارد (Lynn & Williams, 2012: 1033). برخی صاحب‌نظران پایگاه اجتماعی را همان شأن یا منزلت و مرتبت اجتماعی می‌دانند (Sweeting & Hunt, 2014: 40). یکی از مهم‌ترین مباحث در این حوزه، مسئله نابرابری در بین طبقات مختلف اجتماعی است (Maheswaran, et al., 2015: 136). در همین رابطه موضوع تفاوت فاصله اجتماعی و فاصله جغرافیایی- مکانی نیز بسیار پراهمیت است و باید گفت که فاصله‌های جغرافیایی و مکانی لزوماً نشان‌دهنده فاصله‌های اجتماعی نیستند و بالعکس (Mwanga, et al., 2013: 400).

جدایی‌گزینی فضایی: در مطالعات شهری جدایی‌گزینی گروه‌های اجتماعی از یکدیگر از جدایی کالبدی زمین بسیار مهم‌تر است (Corvalan & Vargas, 2015: 212). هنگام بررسی الگوهای جدایی‌گزینی، یافتن مناطق اجتماعی یکدست و همگن از نظر طبقاتی بسیار دشوار است (Wu, et al., 2014: 110). همچنین هرچه وسعت اسکان و توسعه شهری مناطق بیشتر باشد، احتمال میزان بالای جدایی‌گزینی آن مناطق نیز بیشتر است (Yang, et

(Liu, et al., 2015: 24). نابرابری اجتماعی جلوه‌ای فضایی دارد؛ بدین معنا که افراد طبقات بالای جامعه تمایل به جدایی‌گزینی محل سکونت خود از افراد طبقات پایین جامعه دارند (Liu, et al., 2015: 2). اسکان غیررسمی نیز یکی دیگر از آثار نابرابری اقتصادی - اجتماعی است (روستایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۷). رابرت پارک از چهره‌های برجسته مکتب شیکاگو ایجاد گروه‌ها و نواحی اجتماعی را از عوامل جدایی‌گزینی فضایی می‌داند که بر شرایط و تمایلات زندگی گروه‌های شهری تأثیرگذار است (Khattab, et al., 2012: 297).

پیشینه تحقیق: اسمیت^۱ (2015) به بررسی رابطه بین جدایی‌گزینی و نابرابری با تمرکز ویژه بر جاده‌های مرتبط با کاربری‌های مسکونی پرداخته و در راستای آن طرح‌ها و انگاره‌های جدایی‌گزینی را به صورت کمی اندازه‌گیری و به صورت کیفی تفسیر نموده است. سلیم^۲ (2015) پیشنهادهایی نظیر اصلاح در نحوه بازسازی و اصلاح در رفتارهای روزمره زندگی شهری در ارتباط با جدایی‌گزینی در شهرهای ایرلند شمالی ارائه داده است. نتایج تحقیقات فلدمیر و همکاران^۳ (2015) حاکی از آن بوده که هیچ ارتباط مستقیمی بین جدایی‌گزینی مهاجران و خشونت سطح بالا وجود نداشته است. نتایج مطالعه موردی شنل و همکاران^۴ (2015) حاکی از جدایی‌گزینی شدید اعراب و یهودیان ساکن در سرزمین‌های فلسطین اشغالی بوده است. بولت^۵ (2009) به بررسی سیاست‌های کاهش جدایی‌گزینی در کشورهای اروپایی پرداخته و نتایج مطالعات او نشان‌دهنده این امر بوده که شکاف بزرگی میان شعارهای بلندپروازانه سیاست‌های نظری و سیاست‌های اجرایی وجود داشته است. نتایج تحقیقات ستهی^۶ (2009) نشان‌دهنده تأثیر نسبتاً کم نابرابری نژادی در ایجاد جدایی‌گزینی بوده است. نتایج پژوهش‌های بابایی اقدام و همکاران (۱۳۹۴) نشان داده که چهار مرحله هجوم و توالی اکولوژیکی در شهر تکاب به طور کامل به وقوع پیوسته است.

¹.Smith

².Selim

³.et al Feldmeyer

⁴. Schnell et al

⁵. Bult

⁶.Sethi

مواد و روش‌ها

این تحقیق از نوع کاربردی و روش انجام آن به صورت پیمایشی بوده است. جامعه آماری تحقیق، خانوارهای ساکن در شهر تکاب یعنی ۱۰۰۷۸ خانوار بر مبنای آمار سال ۱۳۹۰ هست. نمونه آماری تحقیق با استفاده از فرمول کوکران و با ضریب اطمینان ۹۵ درصد و خطای استاندارد ۵ درصد ۷۴۵ خانوار برآورد شد. برای تعیین خانوارهای نمونه، از روش‌های نمونه‌گیری طبقه‌ای (طبقه‌ای) و سیستماتیک استفاده شده است. بدین ترتیب، از آنجاکه عامل قومیت، ترکیب جمعیتی ناهمگن در مناطق مختلف شهری تکاب را موجب شده، از روش‌های نمونه‌گیری طبقه‌ای و سیستماتیک استفاده شده است. جامعه آماری و حجم نمونه شهر تکاب به تفکیک قومیت در جدول ۱ آمده است. ابزار اندازه‌گیری تحقیق، پرسشنامه بوده که جهت سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی و اجزای مختلف آن به کاررفته است. برای اعمال بحث روایی در پرسشنامه از روش غربال زنی و جهت سنجش پایایی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده که برای تمامی گزاره‌ها مقادیری بیشتر از ۰/۷ داشته است که بیانگر پایایی مطلوب ابزار تحقیق می‌باشد. همچنین برای تجزیه و تحلیل توصیفی و استنباطی داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و Excel استفاده شده است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم بدین گونه بوده که در ابتدا جداول توافقی جهت سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی به کاررفته و سپس برای بررسی رابطه بین متغیرها در راستای پاسخ به سؤال تحقیق از آزمون خی دو و ضرایب همبستگی کرامر، گودمن و کروسکال، لامبدا و در نهایت ضریب عدم اطمینان استفاده شده است.

جدول ۱- حجم جامعه نمونه به تفکیک مناطق مختلف شهری تکاب

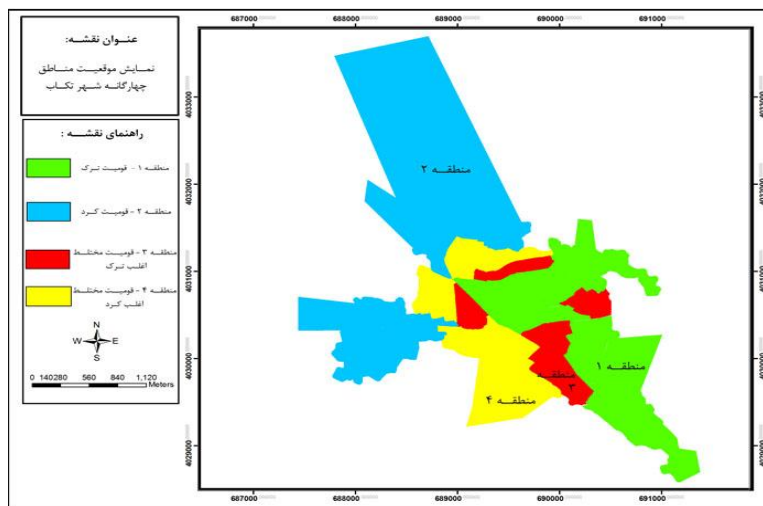
منطقه	قومیت	جمعیت	تعداد خانوار	حجم نمونه خانوار	فاصله نمونه‌گیری
۱	ترک	۱۸۷۹۵	۴۴۷۵	۲۷۹	۱۶
۲	کرد	۱۱۶۸۵	۲۴۵۱	۲۵۹	۹
۳	مختلط، اغلب ترک	۶۶۷۶	۱۶۳۲	۹۷	۱۷

۱۴	۱۱۰	۱۵۲۰	۶۸۸۷	مختلط، اغلب کرد	۴
-	۷۴۵	۱۰۰۷۸	۴۴۰۴۳	جمع	

ماخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ و یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

محدوده مورد مطالعه

شهر تکاب در جنوب شرقی استان آذربایجان غربی و در بین ۴ استان آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، زنجان و کردستان واقع شده است. وسعت تقریبی این شهر ۷۰۴/۴ هکتار و جمعیت آن ۴۴۰۴۳ نفر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). بررسی هرم سنی جمعیت شهر نشان می‌دهد که شهر دارای ساختار جمعیتی جوان است. ساکنین شهر تکاب ترکیبی از اقوام آذری و کرد هستند. تعداد خانوار در سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۰۰۷۸ خانوار بوده و جمعیت شهر تکاب نیز در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ به ترتیب برابر با ۳۲۶۹۴ و ۴۲۵۶۹ و ۴۳۷۰۲ و ۴۴۰۴۳ نفر بوده است. جمعیت شهرستان تکاب نیز در سال ۱۳۹۰ برابر با ۷۸۱۲۲ نفر بوده است (مهندسان مشاور نقش محیط، ۱۳۹۰: ۳۷-۱).

شکل ۱- نمایش مناطق چهارگانه شهر تکاب

یافته‌ها و بحث

در این تحقیق برای سنجش پایگاه اقتصادی- اجتماعی از سه شاخص میزان تحصیلات سرپرست خانواده، میزان درآمد ماهانه کل خانواده و شغل سرپرست خانواده استفاده شده (Maheswaran, et al., 2015: 136). خلاصه نتایج جداول توافقی شاخص‌های مذکور در شکل ۲ آورده شده است. مطابق شکل ۲ مقادیر شاخص اول (میزان تحصیلات سرپرست خانواده) در مناطق مختلف، متفاوت است. در منطقه ۱، بیش از ۴۴ درصد و در منطقه ۲، کمتر از ۱۸ درصد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر هستند. این آمار در مناطق ۳ و ۴ به ترتیب ۳۹ و ۲۰ درصد می‌باشد. بنابراین میزان سواد سرپرستان خانوار در مناطق ۱ و ۳ تقریباً دو برابر مناطق ۲ و ۴ می‌باشد.

جدول ۳- میزان تحصيلات سرپرست خانواده در مناطق مختلف شهري کتاب									
منطقه شهري	میزان تحصيلات				جمع				
	پایان	دیپلم	تحصيلات	جمع					
منطقه ۱ (ترک)	فراوان مشاهده	۲۶	۱۰۹	۷۳	۲۰۸				
	درصد	۱۲.۵%	۴۹.۱%	۳۲.۴%	۱۰۰%				
منطقه ۲ (کرد)	فراوان مشاهده	۸۴	۱۳۱	۳۰	۲۴۵				
	درصد	۳۴.۳%	۵۳.۵%	۱۲.۲%	۱۰۰%				
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوان مشاهده	۱۴	۲۵	۱۳	۵۲				
	درصد	۲۷.۰%	۴۸.۰%	۲۵.۰%	۱۰۰%				
منطقه ۴ (مختلط، اغلب کرد)	فراوان مشاهده	۲۰	۳۸	۱۴	۷۲				
	درصد	۲۷.۸%	۵۲.۸%	۱۹.۴%	۱۰۰%				
جمع	فراوان مشاهده	۱۸۲	۳۳۳	۱۳۱	۶۴۶				
درصد	۲۸.۲%	۵۱.۷%	۲۰.۱%	۱۰۰%					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

جدول ۴- میزان درآمد سرپرست خانواده در مناطق مختلف شهري کتاب									
منطقه شهري	میزان درآمد				جمع				
	کمتر از ۳۰۰ هزار تومان	۳۰۰ و ۵۰۰ هزار تومان	۵۰۰ و ۸۰۰ هزار تومان	بیش از ۸۰۰ هزار تومان					
منطقه ۱ (ترک)	فراوان مشاهده	۳۴	۱۰۳	۱۳۰	۳۶۷				
	درصد	۹.۲%	۲۸.۱%	۳۵.۷%	۱۰۰%				
منطقه ۲ (کرد)	فراوان مشاهده	۶۶	۱۵۰	۳۷	۲۵۳				
	درصد	۲۶.۱%	۵۹.۳%	۱۴.۶%	۱۰۰%				
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوان مشاهده	۱۶	۴۰	۱۵	۷۱				
	درصد	۲۲.۷%	۵۶.۳%	۲۱.۰%	۱۰۰%				
منطقه ۴ (مختلط، اغلب کرد)	فراوان مشاهده	۳۸	۵۵	۱۲	۱۰۵				
	درصد	۳۶.۲%	۵۲.۴%	۱۱.۴%	۱۰۰%				
جمع	فراوان مشاهده	۱۵۴	۳۴۸	۲۳۴	۷۳۶				
درصد	۲۰.۷%	۴۷.۲%	۳۱.۳%	۱۰۰%					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

جدول ۵- نوع شغل سرپرست خانواده در مناطق مختلف شهري کتاب									
منطقه شهري	نوع شغل				جمع				
	گروه حاشیه‌ای	کشاورزان و گلخانه‌گران	کارگران	سرمایه داران و کارکنان					
منطقه ۱ (ترک)	فراوان مشاهده	۱۱	۲۲	۲۱	۵۴				
	درصد	۲۰.۰%	۴۰.۰%	۳۸.۰%	۱۰۰%				
منطقه ۲ (کرد)	فراوان مشاهده	۱۷۸	۵۵۳	۳۳۲	۱۰۶۳				
	درصد	۱۶.۷%	۵۱.۱%	۳۲.۲%	۱۰۰%				
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوان مشاهده	۲۳	۱۶	۳۲	۷۱				
	درصد	۳۲.۴%	۲۲.۲%	۴۵.۴%	۱۰۰%				
منطقه ۴ (مختلط، اغلب کرد)	فراوان مشاهده	۸۰	۱۸	۹	۱۰۷				
	درصد	۷۴.۷%	۱۶.۸%	۸.۵%	۱۰۰%				
جمع	فراوان مشاهده	۳۲۸	۶۰۷	۳۳۲	۱۲۶۷				
درصد	۲۵.۹%	۴۸.۰%	۲۶.۱%	۱۰۰%					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

جدول ۶- پایگاه اقتصادی - اجتماعی در مناطق مختلف شهري کتاب									
منطقه شهري	پایگاه				جمع				
	پایین	متوسط	بالا	جمع					
منطقه ۱ (ترک)	فراوان مشاهده	۸۱	۶۲	۲۶	۱۶۹				
	درصد	۴۸.۵%	۳۶.۷%	۱۴.۸%	۱۰۰%				
منطقه ۲ (کرد)	فراوان مشاهده	۱۸۲	۹۶	۸	۲۸۶				
	درصد	۶۳.۳%	۳۳.۶%	۲.۹%	۱۰۰%				
منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)	فراوان مشاهده	۳۷	۲۴	۱۶	۷۷				
	درصد	۴۸.۰%	۳۱.۰%	۲۰.۰%	۱۰۰%				
منطقه ۴ (مختلط، اغلب کرد)	فراوان مشاهده	۳۰	۳۷	۳	۷۰				
	درصد	۴۲.۹%	۵۲.۹%	۴.۳%	۱۰۰%				
جمع	فراوان مشاهده	۳۵۰	۲۲۷	۷۳	۶۵۰				
درصد	۵۳.۷%	۳۴.۹%	۱۱.۴%	۱۰۰%					

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۱

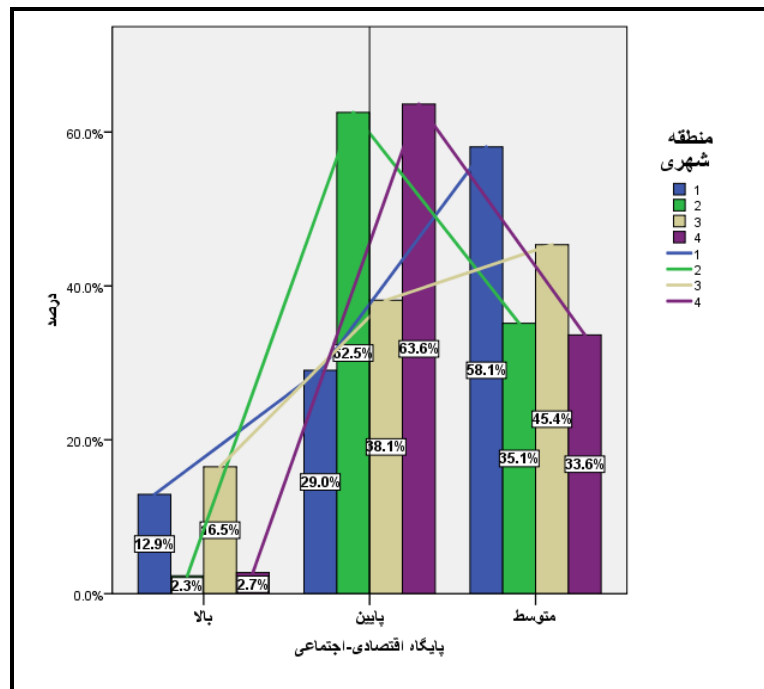
شکل ۲- جداول توافقی اجزای مختلف سازه پایگاه اقتصادی - اجتماعی

با دقت در شکل ۲ مشاهده می‌شود که شاخص دوم (میزان درآمد ماهانه کل خانواده‌ها) نیز در مناطق شهری، دارای مقادیر متفاوتی بوده است بدین گونه که مقادیر عددی این شاخص در مناطق ۱ و ۳ بیشتر از مناطق ۲ و ۴ می‌باشد با ذکر این نکته که معمولاً خانوارها به دلایل مختلف مقدار درآمد خود را کمتر از میزان واقعی ذکر می‌کنند. عمده این دلایل در مسائل روان‌شناختی و فرهنگی چون چشم‌زخم نخوردن، ترس از مالیات و غیره ریشه دارد. همچنین شاخص سوم (شغل سرپرست خانوار) نیز در مناطق مختلف، مقادیر متفاوتی داشته است. درصد افراد گروه حاشیه‌ای در منطقه ۴ و ۲ بیشتر از مناطق ۳ و ۱

است. گروه حاشیه‌ای شامل کارگران و کشاورزان ساده، شغل‌های کاذب و موقتی و نیز بیکاران است. همچنین درصد افراد دارای مشاغل سطوح بالاتر در مناطق ۱ و ۳ بیشتر از مناطق ۲ و ۴ برآورد شده است. سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی که با ترکیب این سه شاخص ساخته شده است در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲- سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی در مناطق مختلف شهری تکاب

جمع	بالا	متوسط	پایین	منطقه شهری	
				پایگاه	
۲۷۹	۳۶	۱۶۲	۸۱	فراوانی مشاهده شده	منطقه ۱ (ترک)
۲۷۹/۰	۲۲/۸	۱۲۵/۱	۱۳۱/۱	فراوانی مورد انتظار	
% ۱۰۰/۰	% ۱۲/۹	% ۵۸/۱	% ۲۹/۰	درصد	
۲۵۹	۶	۹۱	۱۶۲	فراوانی مشاهده شده	منطقه ۲ (کرد)
۲۵۹/۰	۲۱/۲	۱۱۶/۱	۱۲۱/۷	فراوانی مورد انتظار	
% ۱۰۰/۰	% ۲/۳	% ۳۵/۱	% ۶۲/۵	درصد	
۹۷	۱۶	۴۴	۳۷	فراوانی مشاهده شده	منطقه ۳ (مختلط، اغلب ترک)
۹۷/۰	۷/۹	۴۳/۵	۴۵/۶	فراوانی مورد انتظار	
% ۱۰۰/۰	% ۱۶/۵	% ۴۵/۴	% ۳۸/۱	درصد	
۱۱۰	۳	۳۷	۷۰	فراوانی مشاهده شده	منطقه ۴ (مختلط، اغلب کرد)
۱۱۰/۰	۹/۰	۴۹/۳	۵۱/۷	فراوانی مورد انتظار	
% ۱۰۰/۰	% ۲/۷	% ۳۳/۶	% ۶۳/۶	درصد	
۷۴۵	۶۱	۳۳۴	۳۵۰	فراوانی مشاهده شده	جمع
۷۴۵/۰	۶۱/۰	۳۳۴/۰	۳۵۰/۰	فراوانی مورد انتظار	
% ۱۰۰/۰	% ۸/۲	% ۴۴/۸	% ۴۷/۰	درصد	

شکل ۳- نمودار هیستوگرام و چندضلعی سازه پایگاه اقتصادی- اجتماعی

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که پایگاه اقتصادی- اجتماعی در مناطق مختلف شهری متمایز از یکدیگر است. بر این اساس، درصد افراد دارای پایگاه پایین در مناطق ۲ و ۴ به ترتیب ۶۲ و ۶۴ درصد و در مناطق ۱ و ۳ نیز به ترتیب معادل ۲۹ و ۳۸ درصد می‌باشد. در مجموع باید گفت که خانوارهای مناطق ۱ و ۳ دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالاتری نسبت به خانوارهای مناطق ۲ و ۴ می‌باشند. همچنین مطابق شکل ۳ و نمودار هیستوگرام در این شکل، طبقات مختلف پایگاه اقتصادی- اجتماعی در محور افقی و درصد فراوانی هر طبقه به تفکیک مناطق چهارگانه شهری در محور عمودی ترسیم شده‌اند. در این شکل، نمودار چندضلعی (یا خط شکسته) - که حاصل اتصال بالاترین درصد فراوانی‌ها به یکدیگر

می‌باشد- نیز ترسیم شده است. نتایج حاصله از بررسی این نمودارها نشان‌دهنده تفاوت پایگاه اقتصادی- اجتماعی در مناطق مختلف شهری است.

جهت پاسخ به سؤال اصلی تحقیق یعنی بررسی رابطه بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب، لازم است رابطه بین متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و متغیر منطقه شهری بررسی شود. از آنجاکه دو متغیر پایگاه و منطقه، به ترتیب متغیرهایی از نوع ترتیبی و اسمی است، ابتدا لازم است استقلال رابطه بین دو متغیر مورد بررسی قرار گیرد. آزمون استنباطی مناسب برای این کار، آزمون خی دو است که در ادامه آمده است.

جدول ۳- آزمون خی دو؛ بین متغیرهای پایگاه اقتصادی- اجتماعی و منطقه شهری

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار	
۰/۰۰۰	۶	۹۰/۶۷۱	خی دوی پیرسون
۰/۰۰۰	۶	۹۴/۴۵۰	نسبت راست نمایی
۷۴۵			تعداد نمونه‌ها

بر طبق جدول ۳ با توجه به اینکه سطح معناداری این آزمون کمتر از ۵ درصد است، در نتیجه دو متغیر از یکدیگر مستقل هستند و به عبارتی دیگر می‌توان گفت که بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. نکته مهم این است که نتیجه آزمون خی دو، به خودی خود الگوی حاکم بر نتایج را نمی‌تواند نشان دهد بلکه برای اطلاع از این امر باید به جداول توافقی مراجعه نمود. در آزمون خی دو، درجه آزادی به تعداد نمونه‌ها بستگی ندارد و فقط به تعداد سطح متغیرها بستگی دارد و طبق رابطه زیر به دست آمده است:

$$d. f = (K - 1)(L - 1) = (4 - 1)(3 - 1) = 3 \times 2 = 6 \quad (\text{رابطه ۱})$$

در رابطه ۱، $d. f$ درجه آزادی است و K و L نیز برابر با تعداد سطوح متغیرهای پایگاه و منطقه شهری هستند. در اینجا متغیر پایگاه دارای ۳ سطح (پایگاه‌های پایین، متوسط و بالا) و متغیر منطقه شهری نیز دارای ۴ سطح (مناطق ۱، ۲، ۳ و ۴) می‌باشد. مقدار خی دو حاکی

از معنادار بودن آماری است و اندازه یا شدت رابطه بین دو متغیر را نشان نمی‌دهد. از این رو برای تعیین شدت رابطه بین متغیرها بایستی از شاخص‌های چهارگانه‌ای استفاده شود که مقدار خی دو را به ضریب همبستگی تبدیل می‌نمایند که این شاخص‌ها و نتایج آن در ادامه آورده شده است:

جدول ۴- آزمون ضریب همبستگی کرامر

سطح معناداری	مقدار	
۰/۰۰۱	۰/۸۴۹	ضریب فی
۰/۰۰۱	۰/۷۴۷	ضریب کرامر
۷۴۵		تعداد نمونه‌ها

نتایج اولین شاخص (آزمون ضریب همبستگی کرامر) در جدول ۴ بیانگر آن است که با توجه به اینکه سطح معناداری این آزمون کمتر از ۵ درصد است، به احتمال ۹۵ درصد بین دو متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و منطقه شهری رابطه معناداری وجود دارد. در این جدول ضریب فی، مخصوص موارد متقارن است اما ضریب کرامر هم برای موارد متقارن و هم برای موارد غیرمتقارن قابل استفاده می‌باشد. در اینجا نیز با توجه به تعداد سطح متغیرها، حالت غیرمتقارن (۳×۴) حاکم است و بنابراین استفاده از ضریب همبستگی کرامر ضرورت می‌یابد. ضریب همبستگی کرامر، اندازه یا بزرگی همبستگی بین دو متغیر را نشان می‌دهد که مقدار به دست آمده در این آزمون (۰/۷۴۷) نشان‌دهنده وجود رابطه نسبتاً قوی بین متغیرهای مورد بررسی است.

جدول ۵- آزمون ضریب همبستگی لامبدا و ضریب همبستگی گودمن و کروسکال

سطح معناداری	مقدار تقریبی تاو	خطای استاندارد مجانبی	مقدار	

۰/۰۰۰	۶/۴۳۱	۰/۰۲۹	۰/۷۹۶	مقارن	ضریب لامبدا
۰/۰۰۰	۵/۲۹۳	۰/۰۳۰	۰/۷۴۷	منطقه شهری وابسته	
۰/۰۰۰	۴/۹۶۹	۰/۰۴۰	۰/۸۲۳	پایگاه اقتصادی- اجتماعی وابسته	
۰/۰۰۰	-	۰/۰۱۰	۰/۶۵۳	منطقه شهری وابسته	ضریب گودمن و کروسکال
۰/۰۰۰	-	۰/۰۱۶	۰/۶۷۱	پایگاه اقتصادی- اجتماعی وابسته	

در جدول ۵، شاخص‌های دوم و سوم یعنی (آزمون‌های ضریب همبستگی لامبدا و ضریب همبستگی گودمن و کروسکال) محاسبه شده است. در ضریب لامبدا، سه حالت بررسی شده است. حالت اول حالت مقارن است که در این حالت هیچ فرقی نمی‌کند که کدام متغیر، وابسته و کدام، مستقل در نظر گرفته شود. دو حالت بعدی نامتقارن هستند که بسته به اینکه کدام متغیر، وابسته فرض شود شرایط متفاوت می‌شود. در اینجا در حالت دوم، متغیر منطقه شهری و در حالت سوم، متغیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی، متغیر وابسته در نظر گرفته شده و سپس برای هر سه حالت، مقدار لامبدا و سطح معناداری آن‌ها محاسبه شده است. در هر سه حالت مورد بررسی در این جدول با توجه به اینکه سطح معناداری کمتر از ۵ درصد است، می‌توان گفت که بین متغیرها رابطه معناداری وجود دارد. در ضریب همبستگی گودمن و کروسکال، حالت مقارن وجود ندارد بلکه فقط دو حالت نامتقارن وجود دارد. در حالت اول متغیر منطقه شهری و در حالت دوم متغیر پایگاه متغیر وابسته در نظر گرفته شده و سپس برای هر دو حالت، مقدار ضریب همبستگی و سطح معناداری آن‌ها به دست آمده است. در این جدول از آنجا که سطح معناداری در هر دو حالت کمتر از ۵ درصد است، می‌توان نتیجه گرفت که بین متغیرها رابطه معناداری وجود دارد. همچنین با توجه به مقدار ضریب لامبدا و نیز مقدار ضریب گودمن و کروسکال برای حالت‌های مختلفشان که به ترتیب ۰/۷۹۶، ۰/۷۴۷، ۰/۸۲۳، ۰/۶۵۳ و ۰/۶۷۱ می‌باشند می‌توان گفت که بین متغیرها رابطه نسبتاً قوی حاکم است.

جدول ۶- آزمون ضریب عدم اطمینان

سطح معناداری	مقدار تقریبی تاو	خطای استاندارد مجانبی	مقدار		
۰/۰۰۰	۵/۱۲۶	۰/۰۱۱	۰/۶۵۸	متقارن	ضریب عدم اطمینان
۰/۰۰۰	۵/۱۲۶	۰/۰۱۰	۰/۶۴۹	منطقه شهری وابسته	
۰/۰۰۰	۵/۱۲۶	۰/۰۱۳	۰/۶۶۹	پایگاه اقتصادی - اجتماعی وابسته	

مطابق جدول ۶ در شاخص چهارم (آزمون ضریب عدم اطمینان) نیز سه حالت بررسی شده است. حالت اول حالت متقارن است و دو حالت بعدی نامتقارن هستند. با توجه به سطح معناداری، وجود رابطه معنادار بین دو متغیر اثبات می‌شود و مقدار عددی ضرایب که به ترتیب ۰/۶۵۸، ۰/۶۴۹ و ۰/۶۶۹ می‌باشند نیز رابطه نسبتاً قوی بین این متغیرها را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق تأثیرات پایگاه اقتصادی - اجتماعی در جدایی‌گزینی فضایی مناطق شهری در شهر تکاب مورد بررسی قرار گرفت که در راستای آن به بررسی رابطه بین متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی و متغیر منطقه شهری پرداخته شد. در ابتدا به بررسی توصیفی هر یک از این شاخص‌ها پرداخته شد و سپس برای تعیین شدت رابطه بین متغیرها از آزمون‌های آماری متناسب استفاده شد که نتایج کلیه این آزمون‌ها بیانگر وجود رابطه نسبتاً قوی بین دو متغیر مورد بررسی است. در نتیجه می‌توان گفت بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی مناطق شهری و جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب رابطه علی و معلولی وجود دارد و به عبارت دیگر پایگاه اقتصادی - اجتماعی، جدایی‌گزینی فضایی در شهر تکاب را موجب شده است. منطقه ۱ (منطقه ترک‌نشین) نسبت به منطقه ۲ (منطقه کردنشین) دارای پایگاه اقتصادی - اجتماعی بالاتری است و به همین دلیل این دو منطقه در نقشه جغرافیایی شهر از یکدیگر کاملاً مجزا شده‌اند؛ بدین گونه که ساکنان منطقه ۱ در بخش شرقی و جنوب شرقی شهر و ساکنان منطقه ۲ در بخش غربی شهر کاملاً از یکدیگر به صورت تفکیک شده

سکنی گزیده‌اند. از سوی دیگر منطقه ۳ (ترکیب جمعیتی مختلط اما با اکثریت غالب ترک‌نشین) نیز نسبت به منطقه ۴ (ترکیب جمعیتی مختلط اما با اکثریت غالب کردنشین) دارای پایگاه اقتصادی-اجتماعی بالاتری است و به همین علت جدایی‌گزینی فضایی منطقه ۳ در بخش مرکزی شهر و منطقه ۴ در قسمت‌های شمالی و جنوب غربی شهر را شاهد هستیم؛ هرچند به دلیل ترکیب جمعیتی مختلط در مناطق ۳ و ۴ از غلظت تفکیک یا جدایی‌گزینی این مناطق از یکدیگر کاسته می‌شود در حالی که در مناطق ۱ و ۲ شهری با جدایی‌گزینی فضایی شدید مواجه بودیم. یافته‌های این تحقیق شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با یافته‌های دیگر تحقیقات در نقاط مختلف دارد. به‌عنوان مثال یافته‌های تحقیق کلارک^۱ (2015) حاکی از این است که هرچند جدایی‌گزینی اجتماعی در دهه‌های اخیر کاهش یافته اما جدایی‌گزینی قومی و نژادی همچنان در شهرها و به‌ویژه در کلان‌شهرهای اروپایی و آمریکایی به‌طور قابل‌توجهی مشاهده می‌شود. نتایج مطالعه موردی شنل و همکاران^۲ (2015) نیز نشان‌دهنده جدایی‌گزینی شدید اعراب و یهودیان ساکن در سرزمین‌های فلسطین اشغالی بوده است. نتایج مطالعات گلیتز^۳ (2014) بیانگر آن بوده که جدایی‌گزینی در شهرهای آلمان به‌ویژه در بین کارگران با سطح تحصیلات پایین و سایر اقشار مشاهده شده است. نتایج پژوهش‌های بابایی اقدم و همکاران (۱۳۹۴) بیانگر آن است که تنوع قومی در تکاب، به جدایی‌گزینی بالایی در این شهر منجر شده و جدایی‌گزینی باعث خوشه‌ای شدن شهر در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شده است. در پایان با توجه به یافته‌های تحقیق و نتایج حاصله از آن پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

– ایجاد و تقویت عوامل جاذب جمعیت در بخش‌ها و روستاهای اطراف شهر تکاب جهت کاهش مهاجرت‌ها از نقاط اطراف به این شهر که از دلایل اصلی تفاوت در پایگاه اقتصادی-اجتماعی و در نتیجه جدایی‌گزینی فضایی شهر به شمار می‌روند.

^۱. Clark

^۲. Schnell et al

^۳. Glitz

- تلاش در جهت افزایش سطح تحصیلات جامعه شهری و نیز رفع تبعیض جنسیتی سواد با توجه به آمارها و منابع مختلف و از جمله همین پژوهش که حاکی از درصد قابل توجه سطوح پایین تحصیلات در شهر است و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص میزان تحصیلات بر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و در نتیجه جدایی‌گزینی فضایی.
- توسعه فرصت‌های اقتصادی و به‌ویژه فعالیت‌های تولیدی در جهت اشتغال‌زایی با توجه به بالا بودن نرخ بیکاری و نیز رکود شدید در سطح شهر و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص‌های شغل و میزان درآمد بر پایگاه اقتصادی- اجتماعی و جدایی‌گزینی فضایی.
- ایجاد توازن در بخش‌های اقتصاد غیررسمی با توجه به رونق شدید این بخش و جذاب بودن بخش‌های غیرتولیدی در سطح شهر و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص‌های شغل و میزان درآمد بر پایگاه و جدایی‌گزینی فضایی.
- اتخاذ سیاست‌های تشویقی جهت تقویت پیوندها و روابط همسایگی در محل سکونت شهروندان و نیز در میان کسبه و مغازه‌داران سطح شهر که اثرات منفی و زیان‌بار حاصل از جدایی‌گزینی را به‌طور قابل توجهی کاهش می‌دهند.
- تلاش در جهت رفع فقر و حاشیه‌نشینی در برخی محلات شهری نظیر محلات شریف‌آباد و قره‌ناو که به دلیل وجود مهاجران روستایی پدید آمده است و جلوگیری از شیوع و گسترش این پدیده‌ها (یعنی فقر و حاشیه‌نشینی) به سایر محلات شهری که در صورت گسترش، بر جنبه‌های منفی جدایی‌گزینی در سطح شهر خواهد افزود.

منابع

- بابایی اقدم، فریدون و عطار، محمدامین و روشن رودی، سمیه و مطیع دوست، ابوذر (۱۳۹۴)، «سنجش جدایی‌گزینی اکولوژیکی شهری با استفاده از شاخص‌های اندازه‌گیری تک‌گروهی نمونه موردی: شهر تکاب»، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴۷، ش ۳، صص ۴۹۱-۴۷۷.
- تقوایی، علی‌اکبر و رفیعیان، مجتبی و سلمانی، حسن (۱۳۹۳)، «سنجش و بررسی کیفیت زندگی ذهنی بر اساس ادراک ساکنان (نمونه موردی محله هاشمی در منطقه ۱۰ تهران)»، *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، دوره ۱۸، شماره ۵۰، صص ۸۹-۱۰۵.
- روستایی، شهریور و احدنژاد، محسن و اصغری زمانی، اکبر و زنگنه، علیرضا و سعیدی، شهرام (۱۳۹۴)، «ارزیابی فقر شهری در محلات اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل عاملی (نمونه موردی محله دولت‌آباد و شاطر آباد سال ۱۳۸۵)»، *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، دوره ۱۹، شماره ۵۳، صص ۱۶۶-۱۳۷.
- متقی، افشین (۱۳۹۴)، «خاستگاه آراء در نهمین دوره انتخابات مجلس در شهرستان کازرون بر پایه دیدگاه‌های اینگلهارت، پیا نوریس و مکتب شیکاگو»، *نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، دوره ۲۰، شماره ۵۷، صص ۲۵۴-۲۳۷.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، گزارش جمعیت و خانوار شهرهای کشور به تفکیک استان.
- مهندسان مشاور نقش محیط (۱۳۹۰)، طرح جامع شهر تکاب، وزارت راه و شهرسازی، سازمان راه و شهرسازی استان آذربایجان غربی.
- Bolt, Gideon (2009), Combating residential segregation of ethnic minorities in European cities, *Journal of Housing and the Built Environment*, Volume 24, Pages 397-405.
- Chan, Tak Wing & Birkelund, Gunn Elisabeth & Aas, Arne Kristian & Wiborg, Qyvind (2011), Social Status in Norway, *Eur Sociol Rev*, Volume 27, No. 4, Pages 451-468.

- Chan, Tak Wing & Goldthorpe, John H. (2007), Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance, *American Sociological Review*, Volume 72, No. 4, Pages 512-532.
- Clark, William A.V. (2015), Residential Segregation: Recent Trends, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition), Pages 549-554.
- Corvalan, Alejandro & Vargas, Miguel (2015), Segregation and conflict: An empirical analysis, *Journal of Development Economics*, Volume 116, Pages 212-222.
- Feldmeyer, Ben & Harris, Casey T., & Scroggins, Jennifer (2015), Enclaves of opportunity or “ghettos of last resort?” Assessing the effects of immigrant segregation on violent crime rates, *Social Science Research*, Volume 52, Pages 1-17.
- Glitz, Albrecht (2014), Ethnic segregation in Germany, *Labour Economics*, Volume 29, Pages 28-40.
- Khattab, Nabil & Johnston, Ron & Sirkeci, Ibrahim & Modood, Tariq (2012), Returns on education amongst men in England and Wales: The impact of residential segregation and ethno-religious background, *Research in Social Stratification and Mobility*, Volume 30, Issue 3, Pages 296-309.
- Lambert, Paul S., & Bihagen, Erik (2014), Using occupation-based social classifications, *Work Employment & Society*, Volume 28, No. 3, Pages 481-494.
- Liu, Yafei & Dijst, Martin & Geertman, Stan (2015), Residential segregation and well-being inequality over time: A study on the local and migrant elderly people in Shanghai, *Cities*, Volume 49, Pages 1-13.
- Lynn, Michael & Williams, Jerome (2012), Black-white differences in beliefs about the U.S. restaurant tipping norm: Moderated by socio-

- economic status?, *International Journal of Hospitality Management*, Volume 31, Issue 3, Pages 1033-1035.
- Maheswaran, Hendramoorthy & Kupek, Emil & Petrou, Stavros (2015), Self-reported health and socio-economic inequalities in England, 1996–2009: Repeated national cross-sectional study, *Social Science & Medicine*, Volumes 136–137, Pages 135-146.
- Mwanga, Joseph R., & Lwambo, Nicholas J.S., & Rumisha, Susan F., & Vounatsou, Penelope & Utzinger, Jurg (2013), Dynamics of people's socio-economic status in the face of schistosomiasis control interventions in Ukerewe district, Tanzania, *Acta Tropica*, Volume 128, Issue 2, Pages 399-406.
- Reeves, Aaron (2015), Neither Class nor Status: Arts Participation and the Social Strata, *Sociology*, Volume 49, No. 4, Pages 624-642.
- Schnell, Izhak & Diab, Ahmed Abu Baker & Benenson, Itzhak (2015), A global index for measuring socio-spatial segregation versus integration, *Applied Geography*, Volume 58, Pages 179-188.
- Selim, Gehan (2015), The landscape of differences: Contact and segregation in the everyday encounters, *Cities*, Volume 46, Pages 16-25.
- Sethi, Rajiv & Somanathan, Rohini (2009), Racial Inequality and Segregation Measures: Some Evidence from the 2000 Census, *The Review of Black Political Economy*, Volume 36, Pages 79-91.
- Smith, Susan J. (2015), Residential Segregation: Geographic Aspects, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Second Edition), Pages 544-548.
- Sweeting, Helen & Hunt, Kate (2014), Adolescent socio-economic and school-based social status, health and well-being, *Social Science & Medicine*, Volume 121, Pages 39-47.
- Wu, Qiyang & Cheng, Jianquan & Chen, Guo & Hammel, Daniel J. & Wu, Xiaohui (2014), Socio-spatial differentiation and residential

segregation in the Chinese city based on the 2000 community-level census data: A case study of the inner city of Nanjing, *Cities*, Volume 39, Pages 109-119.

-Yang, Shanguang & Wang, Mark Y.L., & Wang, Chunlan (2015), Socio-spatial restructuring in Shanghai: Sorting out where you live by affordability and social status, *Cities*, Volume 47, Pages 23-34.